

Významným medzníkom v dejinách uhorského štátu, ktorý nezvratne ovplyvnil jeho ďalší vývoj, bola revolúcia 1848 – 1849 ako dôsledok celoeurópskeho revolučného vrenia, ktoré zasiahlo mnohonárodnostné Uhorsko v marci 1848. Ani Prievidzi sa nepokoje nevyhli.

Prievidza v meruôsmom roku

Dlhotrvajúca hospodárska kríza v roku 1848, vyvolaná neúrodou a hladomorom v predošlom roku, vyústila do vlny revolúcií. Povstania sa z Francúzska rozšírili do celej Európy; 13. marca 1848 vypuklo vo Viedni a o dva dni v Pešti. Uhorský snem schválil 15. marca 1848 marcové zákony, medzi ktorými bolo zrušenie poddanstva pre urbáriálnych roľníkov, no i zákony prinášajúce zosilnenie maďarizácie.

Na hornú Nitru, ovplyvnenú predchádzajúcim pomad'arčovaním, viac doliehal sociálny útlak ako národný. Prievidzskí mestskí páni i mestská inteligencia a drobná šľachta inklinovali k maďaronstvu a tendenciám maďarských ideálov. Veľkú zásluhu na tejto situácii mal obľúbený prievidzský farár, schudobnený magnát gróf Alojz Forgáč, presvedčivo hlásajúci veľkougorské myšlienky, ktoré nachádzali odozvu medzi všetkými vrstvami obyvateľstva. Prievidžanom predniesli nové zákony oficiálne 2. apríla na verejnom zhromaždení. Dav rozjasala najmä správa o ukončení poddanstva. Nielen obyčajní ľudia, ale aj vedenie mesta si slobodu mýlilo s anarchiou a pokusy panstva nastoliť poriadok nebralo vážne. Skončilo s uhrádzaním predpísaných poplatkov, napríklad za vykúpené roboty a celoročný výčap vína. Prievidžania opäť začali pôvodne mestské hory, ktoré po strate výsad pripadli domínium, pokladať za vlastné. Bezplatne si odnášali drevo, čo viedlo k radu procesov zo strany panstva. Podobne reagovali poddaní aj v iných oblastiach a neraz vyrabovali bohatých obchodníkov.

Postavenie slovenských roľníkov sa nezlepšilo a už od marca sa búrili. Na ľudových zhromaždeniach boli prijaté Liptovské žiadosti, potom Nitrianske žiadosti a napokon na národnom zhromaždení v Liptovskom Mikuláši Žiadosti slovenského národa, prvý ucelený slovenský štátno-právny program. Jozef Miloslav Hurban sa cestou na zhromaždenie zastavil 10. mája 1848 v Prievidzi, pričom agitoval a záujemcom poskytoval leták *Slováci*,

bratia. Hoci tunajších mešťanov nepresvedčil, ochránili ho pred zatknutím nasmerovaním úradov mylným smerom. Uhorská revolučná vláda žiadosti zamietla a v hornom Uhorsku vyhlásila stanné právo.

Keďže v maďarskom vedení nachádzali Slováci namiesto pochopenia len perzekúcie, začali hľadať podporu vlády vo Viedni. Tu sa sústredili slovenskí predstavitelia Štúr, Hurban, Hodža a pod ich vedením 15. – 16. septembra vznikla Slovenská národná rada. Deklarovala nezávislosť Slovenska od Uhorska a vyzvala Slovákov do povstania za národné a sociálne práva. Slovenskí dobrovoľníci zorganizovali tri vojenské výpravy s vládou proti Maďarom. Na hornej Nitre našla revolúcia pozitívny ohlas len v okolí Oslian a Diviakov.

Vládna strana zmanipulovala v Prievidzi 24. júna voľby tak, aby nevyhral populárny Alojz Forgáč, ktorý jej nebol po vôli, ale Ernest Simoni. V Novákoch bol zvolený Kazimír Tarnóci vyhlasujúci, že v jeho stolici sú všetci Maďari a národ slovenský musí biedne zahynúť.

Maďarská vláda tiež mobilizovala. Jej komisári mali predísť aj ideovej príprave slovenského povstania. Komisárom pre nitriansku a bratislavskú župu bol Tarnóci, po Hurbanovom vystúpení hlavný nitriansky župan Ján Jesenák. Komisár stredoslovenských žúp Benický dal preventívne zatknúť oslianskeho bohoslovca Antona Kmeťa ako hurbanovského buriča.

Po prvotných úspechoch prvej slovenskej výpravy komisár Tarnóci pripravoval obranu hornej Nitre. Verboval domobranu, vyzýval k opevneniu bojníckeho zámku a údržbe diel. Národnú gardu asi z 250 mužov vytvoril v Prievidzi farár Forgáč, ktorý sa stal jej kapitánom v myjavskom okolí, kam gardy odsunuli. Tu už povstanie potlačilo vojsko a necvičení gardisti pôsobili len ako trestná výprava, ktorá šikanovala ľudí a podpaľovala im domy.

Pred druhou slovenskou výpravou sústredili Maďari odborných remeselníkov z celej krajiny, i z Prievidze, na zabezpečenie juhu a západu slovenského územia. Forgáčov nábor po celom okolí pre vládu a presvedčanie mali opäť zdarnú odozvu. Znova sa verbovali gardisti, ktorých bolo 19. októbra v okrese už 800. No keď na konci mesiaca došlo k zrážke s armádou vlády, gardisti s nedostatkom bojového ducha zutekali.

Ukázalo sa, že zákon o zrušení poddanstva je neúplný a navyše sa nedodržiava, čo vyvolalo rozčarovanie. Celkové pobúrenie umocnila bieda a nedostatok potravín, zhoršený vojnou. Dvíhali sa revolty medzi domobranou i nesúhlasné hlasy voči ďalšej mobilizácii, čo vyvolalo odvetu. Na bojníckom zámku vznikol súd, ktorého spravodlivosť vyvolala pobúrenie. Sedemnást' richtárov bojníckeho domína poslalo protestný list do Pešti.

Začiatkom decembra zmobilizovali Prievidžanov opäť do maďarského vojska, proti ktorému stálo cisárske spolu s druhou slovenskou zimnou výpravou. V Prievidzi zaujalo v januári 1849 postavenie 200 ozbrojených strelcov a 500 gardistov Nitrianskej gardy, na čele sa majorom Simonfim a kapitánom Forgáčom. Ich úlohou bolo zamedziť prechodu vládneho vojska cez Fačkov. Taktický manéver generála Götza odvábil maďarských ozbrojencov ku Kremnici a generál bez boja obsadil 9. januára Nitrianske Pravno a ďalší deň vstúpil do Prievidze. Tu sa obyvatelia, vyplašení Forgáčovou propagandou, tak báli Hurbanovcov, že sa poschovávali a spolu s nimi aj gardisti, ktorí nemali odvahu bojovať. Keďže predtým boli na trestnej výprave vo Vrbovom, a tam ich museli živiť rodiny dobrovoľníkov, poručili svojim manželkám oplatiť pohostinnosť Vrbovčanom z dobrovoľníckeho oddielu. Majitelia bojníckeho panstva Pálfiovci donútili aj Bojníčanov ozbrojiť sa a ťiahnuť proti hurbanistom. Keď počuli slovenský spev dobrovoľníkov, obrátili sa však späť. Vojaci mali k mešťanom aj verejné príhovory, no hoci boli presvedčivé a Prievidžania sa stotožňovali s ich postojmi, neprestúpili na slovenskú stranu. I tak počas pobytu hurbanovcov v meste panovalo vzájomné porozumenie, večer príjemná atmosféra a živá nálada, vďaka čomu boli dobrovoľníci spokojní s prijatím. Takmer 500 vojakov, medzi nimi Štúr, Hurban a Hodža, prenocovalo v piaristickom kláštore a mesto im zabezpečilo stravu. Vojsko bolo v meste len jeden deň a pokračovalo ďalej.

Aj z druhej línie cisárskych vojsk, plánujúcej obsadiť banské mestá, sa jeden oddiel Slovenských dobrovoľníkov usadil 21. januára v Prievidzi, kde ustupujúce vládne vojská zotrvali do 21. apríla a po ich odchode sa tu do polovice júna usadili maďarskí vojaci. Za intervencie Rusov vytlačali cisárske vojská maďarské a na obsadenom území zaviedli represálie s hľadáním zradcov. Príchod cisárskych vojsk do regiónu brali Prievidžania ako zaujímavosť a tak sa 27. mája šli do Oslian pozrieť na vojská. Deputácia z Prievidze uistila zároveň cisárskeho veliteľa o poslušnosti voči zákonom. Už 30. mája regrutovali Maďari znova v Handlovej. Vojská sa v oblasti opäť vymenili v júli. Slovenskí dobrovoľníci tu zotrvali až do začiatku septembra.

Slováci bojujúci na maďarskej strane prispeli k spochybneniu Hurbanovho povstania v rokoch 1848 – 1849. V Uhorsku bol vyhlásený výnimočný stav a nastolená vojenská diktatúra.

Mgr. Jaroslava Kupčoková

Použitá literatúra:

monografie Prievidze a Bojníc;
zborníky Horná Nitra.